

Eesti Arhiiv Ühendriikides “Googleazon“ ajastul

Enda-Mai Michelson-Holland

Eesti Arhiiv Ühendriikides

Kus me oleme, kust tulime ja kuhu läheme

Mul on suur au osaleda sellel konverentsil Eestis, mis käsitleb selle tohutu arhiivi juuri ja võrseid, mille osalised me kõik selle koostajatena ja pärijatena oleme. Täname paljude pingutusi, kes selle võimaluse on teoks teinud. See väga vajalik kogunemine on toonud meid siia nii mitmest maailma otsast. Loodame, et ettekanded ja läbirääkimised aitavad kindlaks määrata välisarhiivide praegust olukorda, teha tulevikuplaane ja panna aluse sisuregistri koostamiseks, mis oleks loetav ja kasutatav kõigile.

Eesti Arhiiv Ühendriikides on arenenud multikultuurses ja teda toetavas ühiskonnas. Eesti ajaloo haldamine ja tutvustamine Ameerikas on lähtunud USA riigi motost *E pluribus unum* - üks paljudest. USA on heterogeenne maa - ainus tõeline multikultuursuse *success story* maailmas. Erinevate maade kultuurid olid siin teretulnud ja arenesid aegade jooksul ühtseks koosluseks. See õnnestus, sest integratsioon kultuuri vallas ei olnud sunniviisiline. Kuigi see rahutu riik tegutseb vanima põhiseaduse alusel, on tema tähelepanu alati suunatud ka uuendustele.

Selles vabas atmosfääris on oluline, et paljudel kultuuridel oli võimalus omaenda etnilist pärandit säilitada. Meie põhimõte ja eesmärk ongi olnud jätkuvalt säilitada ja hallata kõike, millel tegemist eestlastega kogu maailmas nüüd ja möödunud aegadel, kõigega, mis on seotud Eestiga teiste suveräänsete riikide seas.

Immigrantidena, ameerika eestlastena peame oluliseks, et see, mida oleme Ameerikasse kaasa toonud, säiliks ja oleks kiht kihilt uuritud. Siis on järgnevatel põlvkondadel võimalik teada saada ja mõista minevikusündmusi, millest kõnelevad nii üksikisikute, organisatsioonide kui ka suurtes avalikes arhiivikogudes säilitatavad materjalid. Pärandi säilitamine ja kaitsmine võimaldab tutvustada Eesti ajalugu, traditsioone ja keelt, on abiks teadlastele. Eesti Arhiiv Ühendriikides tahab austada eestlaste diasporaas varem tehtud tööd ja pärimust, mis täiendab Eestist väljaviidut.

Meie esmane ülesanne peaks olema eri kogudes säilitatavate arhiividokumentide kohta ulatusliku nimistu koostamine.

Sellel üleilmsel “googeldamise” (Google & Amazon.com) ajastul, kus *Wikipedia* on kõrvuti teadusliku *Encyclopedia Britannica*ga, peaksime järgima vana mõttetera: “Ära usu kõike, mida loed” (ükskõik, kust seda ka loed!). Arhiivi määratlus on muutumas ja seda mitte ainult digitaalajastu tuleku tõttu, vaid ka suhtumise muutumisega arhiivide paiknemisse ja käsitlemisse. Me ei pruugi üle reageerida üldiste arusaamade muutumisele, kuid siiski on aeg koonduda ühise perena.

Sündisin iseseisvas Eesti riigis, Teine maailmasõda hävitas meie vabaduse. USA-s olin õnnelik tunnistaja nende tegevusele, kes kaitsevallil poole sajandi jooksul säilitasid ning hoidsid tähelepanu all Balti riikide suveräänseid õigusi. Kõigi nende edukas tegutsemine aitas kaasa, et praegu on need riigid vabad ja iseseisvad.

Lisaks oma märkustele teen selles ettekandes lühikokkuvõtte väljaandest “Ameerika eestlaste kultuuripärandi hoidja - Eesti Arhiiv Ühendriikides. Lühiajalugu 1946-2004” (koostanud Evald Rink). Ettekande lõpus tsiteerin Juhan Simonsoni ettekannet VIII Eesti Rahvuskongressil ESTO 2000 raames Torontos “Eesti pärandi säilitamine välismaal”.

Evald Ringi raamatust loeme, et Eesti Arhiiv Ühendriikides viib meid tagasi USA koloniaalaegadeni. Eesti immigrandid ühinesid 19. sajandi keskel ja 20. sajandi algul tihti teiste Põhja-Euroopast pärit samasuguste rühmadega. Nende asumid, kuigi arvukad, on jätnud siiski vaid katkendliku jälje. Näide: suur luteriusu kirik seisab praegugi USA Kesk-Läänes, kinnitades toonaste pioneeride olemasolu. Rohkem on säilinud trükiseid ja dokumente 1920. aastatest. Suur hulk põgenikke saabus pärast Teist maailmasõda DP-laagritest Saksamaalt. Nendel olid eelnevatest immigrantidest selgelt erinevad kogemused. Uustulnukad hakkasid andma väärtuslikku teavet kogu Ameerika eesti kogukonnale.

Artiklid New Yorgi eestikeelses ajalehes “Vaba Eesti Sõna” teavitasid Ameerika eesti ühiskonda eesti põgenike arhiivide olemasolust Austraalias, Kanadas ja Rootsis. Kuid USA-s niisuguseid arhiive ei olnud. Siiski, väärtuslik ja unikaalne arhiivimaterjalide kogu, mille juured ulatusid sõjajärgse ajastu DP-laagritesse, oli juba USAsse saabunud. Ülemaailmsele Eesti Ühingule (*Estonian World Council, EWC*) oli esimene saadetis dokumente, ajakirju, raamatuid ja trükiseid tulnud juba 1948. aastal. Lisaks saadeti 33 arhiivikasti materjale USA Kongressi Raamatukogule Washingtonis.

Revisjoni läbiviimise järel omandas Eesti Rahvuskomitee Ühendriikides (*Estonian National Committee, ENC*) õiguse 1964. aastal kooskõlastada saadetise säilitamise juhendid ja määras Ferdinand Kooli nii selle saadetise kui ka varasemate dokumentide korrastajaks. F. Kool puhastas, seadis korda ja registreeris olemasoleva kogu, saatis 1966. aastal nimistud legaalsele omanikule Eesti Rahvuskomiteele Ühendriikides palvega asutada arhiiv ja ehitada selle tarvis hoone.

Materjali korrastatud struktuur ja selle legaalne registreerimine äratas tähelepanu, tõi kaasa põhjaliku arutelu ning nõustuti edasiliikumisega sobiva hoone leidmise ja materjali säilitamise küsimustes. Eesti Arhiivi Ühendriikides liikmeskond koosneb nüüd Ameerika eesti organisatsioonidest, igal neist on kinnitatud esindaja EAÜ Nõukogus, kes valib juhatuse. Iga liikmeks olev organisatsioon maksab aastase liikmemaksu, sellele lisatakse vabatahtlikud annetused koos mälestusannetustega, samuti viimased tahteavaldused ja testamendid eraldi määratud summadega EAÜ kultuuripärandi säilitamiseks. Osa suuremaid annetusi on määratud ka spetsiifiliste ettevõtmiste jaoks nagu koopiate saatmine laevaga Eestisse ja arvutivõrgu sisseseadmine ning haldus. Töö on vabatahtlik, palka ei ole makstud kellelegi, kes on arhiivitöös abiks olnud. Nõnda on tuhandeid tunde vabatahtlikult töötatud maja ehitamisel ja materjalide korrastamisel. Kõik rahalised vahendid hoone, sisustuse ja mööbli muretsemiseks samuti järgnevate aastakümnete majandamisega kaasnevateks kuludeks on otseselt tulnud Ameerika eesti ühiskonnalt USAs.

Arhiivi hoone asukoha valikul oli mitu ettepanekut, kuni viimaks otsustati Lakewoodi Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kiriku maa-ala kasuks. Ehitust alustati Ameerika eesti ühiskonna, eriti Lakewoodi ümbruse vabatahtlike annetuste abil (Rink 2004:3-30).

Teise maailmasõja järgse pagulasgeneratsiooni vähenedes muutusid ka võimalused. Siiski on toonaste aktiivsete inimeste järglased väärtuslikke arhiivimaterjale üle neljakümne aasta hooldanud. See auväärne traditsioon jätkub tänagi.

Üldlevinud traditsioon on jätta materjalid nende päritolukohale nii lähedale kui võimalik. USAs on linnadel oma arhiivid, osariikidel ja föderaalvalitsusel omad. Neid võimalusi on aeg-ajalt kaalutud kui kogukond, keda arhiiv esindab, on muutunud. Oleme teadlikud kontaktidest

erinevate arhiividega, sh asukohamaa, kogukondade ja teiste piirkondade ja/või maade arhiividega.

Võiksime loendada lehekülgede viisi erinevaid formaate, parim on siiski klassikaline arhiiv. Ajaloolased monograafiad, ajakirjad, ajalooraamatud ja mälestuskirjutised paistavad olevat tavalise kasutaja jaoks parimad.

EAÜ on saatnud lugematu arvu koopiaid oma materjalidest Eesti arhiividele, muuseumidele, raamatukogudele ja instituutidele. Saadetud on tuhandeid pagulaseestlaste asukohamaades ilmunud raamatuid, suurem osa eestikeelsed, kuid rohkesti ka teistes keeltes. On olemas tohtu hulk ajakirju ning trükiseid, mis kirjeldavad pagulaseestlaste tegutsemist uutes asukohamaades. Suured ESTO-de kokkutulekud on hästi dokumenteeritud. Lisaks on mikrofilme, diapositiive, filme, VCR-e, CDsid, DVDsid. Informatsiooni leidub nii pildis kui sõnas. Gaidide ja skautide suvelaagrite materjalidest on talle suured arhiivikogud.

Mitmekesine ja ulatuslikku informatsiooni sisaldav nimistu on olemas ka trükistest, mis on pärit ajastust nii enne kui ka pärast Teist maailmasõda. Suur osa neist asuvad eestlaste asukohamaades, kus need ilmusid, kuid nüüd on neid järjest rohkem ka Eestis.

Raamatuid DP-de kohta on trükitud mitmel mandril. USA-s 1975. aastal ilmunud ingliskeelses "Ethnic Chronology Series" on ka J. Pennari, T. Parmingu ja P. Rebase koostatud "The Estonians in America 1627-1975". Ferdinand Kooli "DP-Kroonika. Eesti pagulased Saksamaal 1944-1951" käsitleb elu DP-laagrites Saksamaal pärast Teist maailmasõda. EAÜ on andnud kingitusena 250 koopiat sellest raamatust üle Eesti koolidele gümnaasiumide ajalooõpetajate tarvis. Tähelepanu väärivad ka mälestuskirjutised ja fotoalbumid.

Lisaks väliseestlaste endi valduses olevatele arhiivimaterjalidele asub suur osa neist mitme riigi arhiivides, muuseumides ja instituutides. Tihti pole ka meie oma ühiskond nendest hoiustest teadlik. Mõned näited USAs asuvatest materjalidest: Immigratsiooniajaloo Uurimise Keskus Minnesota ülikooli juures Minneapolis (Immigration History Research Center, IHRC), Kent State University Ohios, Hooveri Instituut Stanfordi Ülikooli juures Kalifornias, Washingtoni Ülikool Seattles, Rutgersi Ülikool New Jerseys, Pennsylvania Ülikool Philadelphias, New York Public Library jt.

Minnesota Ülikoolis 1996. aastal toimunud konverentsil arutati eesti materjalide arhiveerimisega seotud probleeme ja kujundati algpilaan dokumentide vormistamiseks. Majanduslik külg jäi otsustamata. Meiega on täna Kalju Kubits, ameerika eestlane Minneapolisest, kes on otsustanud olla kohal igal Minnesota osariigi parlamendi istungil ja abistada igal võimalusel meie ettevõtte arengut. Suur tänu, et Kalju Kubits on kasutanud valijana oma õigust demokraatlikus ühiskonnas. Mitmed Minnesota kodanikud on kaasa aidanud IHRC arengule. Joel Wurl, IHRC abidirektor ja kuraator, on meie otsene kontakt arhiivis ja elav näide USA põhimõttest *e pluribus unum*.

2003. aastal alustas EAÜ koostööd IHRC-ga ja Elmer Andersoni Raamatukoguga Minneapolis. Suur osa EAÜ arhiivi kogust on nüüd hoiustatud IHRC-s. Samas tegutseb ka Gustav ja Hildegard Musta *Estonian Studies Fund*. 2006. aastal laekus Erik Aule testamendi järgi IHRC-le toetus eestlaste arhiivi korrastamiseks ja hooldamiseks.

Sotsiaalajaloo teemaliste materjalide bibliograafia on vististi miilide pikkune, kuid paljutki on veel vaja publitseerida. Oleme hästi teadlikud arhiivikastidesse kogutud väärtuslike dokumentide, fotode ja isiklike materjalide teabepotentsiaalst.

Oleme siia tulnud, et ergutada eestlaste pärandi hoidmist ja säilitamist koos kõigi Balti rahvastega. See vajab meie kõigi pingutusi.

VIII Eesti Rahvuskongressi ettekandes 2000. aastal andis Juhan Simonson kokkuvõtte seni tehtust ning ka soovitusi edasiseks. Lisan osa neist oma kommentaaridega:

1. “Dokumenteerida arhivaalsete materjalide olukord eestlaste diasporaas” (Simonson, 2000:2), loetleda probleemid ja visandada tulevikukavad. Kuus aastat tagasi näis see olevat rohkem soov kui tegelikkus võtta arvele eestlaste üle maailma paiknev arhiivimaterjal. Tänase ja homse kiire digitaalarengu võimaluste juures muutub see päris reaalseks.

2. Kindlaks teha võimalikult kõik materjalid Eesti ja eestlaste kohta, mis paiknevad erinevates arhiivides, muuseumides ja instituutides, kuhu eestlaste diaspoora on ulatunud.

3. Jätkata arhiivimaterjalide kogumist, kus iganes seda võiks olla.

4. Toetada rahaliselt, publitseerida, koolitada inimesi ja abistada eespool nimetatud tegevusi.

5. Suurema huvi äratamiseks ja ka võimalike toetajate leidmiseks välja anda trükiseid kohalikus keeles eestikeelse tõlkega.

6. Võtta ühendust Eesti Haridusministeeriumiga ja anda rohkem ajaloole põhinevat informatsiooni eestlaste diaspoora kohta, mis abistaks niisuguse teemaga tegelevaid uurijaid.

7. Digitaliseerida ja/või valmistada mikrofilme eestikeelsetest ajakirjadest ja ajalehtedest, mis on ilmunud nii läänes kui idas. See abistaks teadlasi nii Eestis kui ka välisriikides. EAÜ on selle protsessi läbi viinud ühe ajalehega: “Vaba Eesti Sõna “ 1949-2005 aastakäigud on praegu CDna müügil.

8. Pidevalt tegelda eestlaste elu ja tegevust kajastavate materjalide publitseerimisega nii sõnas kui pildis, tutvustada meie kultuuri ja keelt.

Meie lootus on, et arhiivid suudava säilitada nii välismaal kui Eestis elavate eestlaste pärandit.

Kasutatud kirjandus

Evald Rink, 2004. Ameerika Eestlaste Kultuuripärandi Hoidja - Eesti Arhiiv Ühendriikides. Lühiajalugu 1964-2004. Lakewood: Eesti Arhiivi Ühendriikides.

Juhan Simonson, 2000. “Eesti Pärandi Säilitamine Välismaades”. VIII Eesti Rahvuskongressil ESTO 2000. Toronto, Kanada.

Inglise keelest tõlkinud Vello Ederma